Wilhelm Sándor

Az Érmellék természeti viszonyai

Az Érmellék elnevezésű kistáj a Nyugati-Szigethegység északnyugati nyúlványai, a Bükk, Meszes és Réz-hegység, valamint a Tisza alföldje között helyezkedik el. Legnagyobb része a mai Romániában Szilágy és Bihar megyék területén fekszik, egy kicsi része átnyúlik a mai Magyarországra. Északon a Kraszna medencéje, keleten a Szilágysági-dombvidék, délen a Berettyó völgye, északnyugaton a Nyírség, délnyugaton a hajdani Nagy-Sárrét medencéje határolja. A terület központjának számító Székelyhíd földrajzi koordinátái: k.h. 22º 06', é. sz. 47º 21'. A terület tengerszint feletti magassága 104–140 m.

Éghajlat

A terület meteorológiai jellemzését a székelyhídi agrometeorológiai állomáson az utolsó tíz évben mért adatok alapján állítottuk össze. Mivel a kistáj a Kárpát-medence középső részén fekszik, éghajlata mérsékelten kontinentális, közép-európai jellegű.

A légnyomás értékei 990–1010 millibar között váltakoznak, a mért minimumérték 960,2, a maximum 1035,9. A napos órák számának évi átlaga kb. 2000, ennek maximuma júliusban (270–280 óra/hó), minimuma pedig decemberben van (45 óra/hó).

A terület évi középhőmérséklete 10 ºC körül van, de ez az érték 1980-ban csak 9,0 ºC volt, míg 1960-ban elérte a 11,6 ºC-ot. A hőmérsékleti maximum értéket 1961. augusztus 11-én mérték (40,3 ºC), míg a minimumot 1982. január 14-én (–26,4 ºC).

A talaj évi középhőmérséklete 11 ºC, ám ez az érték 1985-ben csak 9,7 ºC volt, míg 1994-ben 13,7 ºC-t regisztráltak. A mért maximum 1967. július 2-án 67,2 ºC volt, a minimumot 1964. január 17-én mérték (–30,2 ºC).

A csapadék eloszlása meglehetősen szeszélyesnek mutatkozik. Az utóbbi tíz évben az év első harmadában 124,3 mm (1991-ben) és 268,3 mm (1998-ban) közötti értékeket mértek, a második harmadban ez az érték 101,6 mm (1990) és 292,6 mm (1996) között mozgott, míg a harmadik harmadban 108,5 mm (1992) és 263,5 mm (1996) között volt.

A csapadék éves összértéke 406,9 mm (1994) és 798,1 mm (1996) közt ingadozott. A meteorológiai állomás fennállása óta a legcsapadékosabb év 1957 volt 946,1 mm értékkel. A legnagyobb napi csapadékot 1976. szeptember 2-án mérték (76,6 mm).

A derült, illetve felhős napok száma az év folyamán körülbelül egyenlő értéket mutat. A fagyos napok száma évi 62 és 107 között mozog.

Felszíni vizek

A vízrajzi viszonyok megértéséhez ismerni kell az ősföldrajzi viszonyokat. Az Érmellék névadója, az Ér folyócska egy, a mai Románia észak-nyugati részén ÉK–DNy-i irányban hú-

zódó törésvonal mentén kialakult mederben folyik. A törésvonal a földtörténeti ókorban felemelkedett, majd a mélybe süllyedt Herciniai-hegyrendszer széttöredezett lemezei közt húzódik. Az elsüllyedt területen a földtörténeti középkorban a Pannon-tenger üledékeiből vastag, helyenként több száz méteres vastagságú meszes réteg rakódott le. A terület süllyedése folytatódott, míg keleti szomszédságában kiemelkedtek a mai Bükk és Meszes hegység láncai. A geológiai újkor végére megállt a süllyedés folyamata. A jégkorszakba ékelődött felmelegedéses időszakokban kialakult ősfolyók, a mai Tisza, Szamos, Túr, Kraszna ősei számára a már említett törésvonal természetes lefolyást biztosított az időközben tóvá zsugorodott Pannon-tenger felé. Az ősfolyók hatalmas törmelékkúpokat hoztak létre a tengeri lerakódások felszínén. A jégkorszak végén a mai Bodrogköz lesüllyedésével a Tisza észak felé keresett medret magának, majd a későbbiekben a Szamos és a Túr is elhagyta az Érmelléket. A Kraszna az Ecsedi-lápot töltötte fel, de a tavaszi áradások idején még a közelmúltban is átcsapott az Ér völgyébe. A hatalmas kiterjedésű törmelékhalmazon azonban állandó vízfolyásként csak az Újnémet közelében a Szekeres erdőből eredő, kis vízmennyiséget szállító Ér folyócska maradt. Ennek vízgyűjtő területe 1437 km^2 kiterjedésű.

Mivel a terület esése rendkívül alacsony, az Ér és mellékpatakjai, az észak felől érkező Szentmiklós-Ér, Hideg-Ér, Gános, Móka, s a dél felől érkező Kékec és Csaholy vizei megrekedtek a törmelékhalmok között, s az 50-60 km hosszúságú, 5-10 km széles völgyben egy *100 000 katasztrális hold kiterjedésű mocsárvilágot* hoztak létre. A mocsarak, lápok, morotvák közül kiemelkedő szigetek, porongok csak a tavaszi árvizek idején kerültek részben vagy egészen víz alá.

Az Érmellék mocsárvilágának lecsapolására, a terület vízhálózatának rendezésére már a XIX. században történtek kísérletek, amikor a Sárrétet kiszárították, s a Berettyót ásott mederbe terelték, de a munkálatokkal csak Bihardiószegig jutottak. A következő nagyobb beavatkozásra az első világháborút követően került sor, amikor a román hatóság kialakította a trianoni határral párhuzamosan futó, II. Károly román királyról elnevezett védelmi vonalat. Ennek keretében az Ér medrére alapozva kiásták az ún. Tankárkot. Ez az árok Bihardiószegtől Éradony térségéig húzódott, de a környező mocsarakat még érintetlenül hagyta.

A mocsárban egy széles árkot ástak, ennek két oldalára felhalmozták a kiásott földet, s a töltést megrakták betonbunkerekkel, ezzel próbálták védeni a szerzeményt. Mint a történelemből tudjuk, ennek az elképesztő munkának semmi gyakorlati haszna nem lett, a későbbi hadműveletekben nem volt semmilyen szerepe. A II. világháború után, a bunkereket az 50-es években felrobbantották. Nagyon sok székelyhídi ház alapja épült a felrobbantott betontömbökből.

Az Érmellék lecsapolása Gönczi Sándor „kultúrmérnök" tervei alapján történt, így a nagy múlttal rendelkező vízi világ eltüntetése az ő nevéhez kapcsolható. Amikor magyar világ volt, a mérnök úr a magyar kormányt ostromolta nagyralátó terveivel, hogy kössék össze a Szamost s a Marost egy hajózható csatornával, de a magyar államnak nem volt erre pénze. 1944 után, amikor változott a politikai helyzet, akkor a román államot kezdte ostromolni, ugyanazzal a konok kitartással, szinte a természet iránt érzett gyűlölettel. Tervei majd a Ceausescu-korszakban találtak meghallgatásra. Ekkor, részben a régi tankárok vonalát követve, részben azzal párhuzamosan kiásva egy újonnan épített árkot,

kialakítottak egy több mint 90 km hosszúságú főcsatornát, amely végig húzódik az Érmelléken. Minden egyes mellékfolyón másodrendű csatornák, azok között pedig kisebb lecsapoló csatornák rendszere hálózza be az egész területet, ahol ennek megfelelően mocsárnak, lápnak nyoma sem maradt. A több mint 700 km összhosszúságú csatornarendszerrel mintegy 65 000 ha nagyságú területet sikerült ármentesíteni.

Nekem személy szerint még szerencsém volt látni az eredeti Érmellék végnapjait, és nyomon követhettem a lecsapolását is. Láttam azt, hogy mekkora anyagi pazarlás folyt, hiszen például csak a Székelyhíd melletti kicsiny területű vágóhídi mocsárért több kilométer hosszú csatornát voltak képesek kiásni. A csatornákat mind a mai napig mélyítik. A régi Érmelléknek ma már a romjai is alig látszanak.

A lecsapolás eredeti értelme nem jött létre, hiszen a betervezett öntözésből nem valósult meg semmi, a talajvíz szintje viszont métereket esett, mintegy megalapozva a későbbi aszályos esztendőket. Nagy kérdés az is, hogy az a szántóterület, amit nyertünk, vajon mennyire értékes. A lecsapolt terület legnagyobb része ugyanis mocsári talaj, ami szerkezet nélküli, így esős időben lehetetlen megmunkálni, amikor pedig jön a nyár és jön a szárazság, akkor ez a fekete kotús talaj úgy fölmelegszik, hogy a burgonya szinte összeaszalódik benne. Ilyen megélhetést biztosítanak az elnyert „szántóterületek".

Tározókat is létesítettek a területen, egy részük ezeknek fel van töltve, más részük parlagon áll, az áradások vizét felfogni hivatott szükségtározó. Ám még egy feltöltött tározó sem pótolja a természetes vízfelületet, a természetes mocsarat, főként akkor, ha még változtatjuk is a vízmennyiségét, hol leengedjük, hol föltöltjük. Biológiai szempontból egy ilyen vizes terület csak sivatag, hiszen nem tudnak rajta kialakulni a természetes állapotokat akár csak megközelítő ökológiai rendszerek.

A gazdálkodók jelenleg két fő haszonnövényt termesztenek az Érmelléken, búzát és kukoricát. Erre a búzára és kukoricára már ma sem lehet vevőt találni, s ha belépünk az Európai Unióba, ott senkinek sem lesz rá szüksége. Próbálkoztak napraforgó termesztésével is, de azzal is hasonló a helyzet. Meg kellene már értenünk, meg kellene tanulnunk, hogy ezt a területet másként is lehet hasznosítani. Ne csak úgy nézzünk rá, mint búzát és kukoricát termő földre, hanem készüljünk fel arra, hogy másként nagyobb sikerrel, több haszonnal lehetne használni.

1. kép. Az Ér Székelyhíd mellett

Kováts Lajos, a Nagyváradi Múzeum azóta Magyarországra áttelepült ornitológusa kimutatta, hogy nagyjából annyi *madárfaj* élt az Érmellék mocsaraiban a lecsapolás előtt, mint a messzi Duna-deltában. A székelyhídi Halász-vadász Múzeumban megőrzött eszközök azt mutatják, hogy a terület *halállományából* nem is olyan régen még meg tudott élni az érmelléki ember. Ráadásnak meg itt volt a *dús mocsári növényzet, fűzvessző, nád, sás, káka*, amelyet mind-mind feldolgoztak a háziipar különböző ágai. Nem csoda hát, ha az érmelléki emberek a kezdetektől ellenezték a lecsapolási munkálatokat.

A 90-es évek előtt azonban ki törődött az emberek véleményével? Az íróasztalnál megalkotott grandiózus, a természet leigázását célul kitűző terveket meg kellett valósítani, s meg is valósították, olyan alapossággal, hogy abban a természeti értékek védelmének hely sem jutott. Átgázoltak a természetvédelmi területnek kijelölt térségeken is, mint a Szalacs melletti Hidegvölgy, vagy Gálospetri és Érttarcsa közt a Hartyás.

Mélységi vizek

A felszín alatti vizek több rétegben helyezkednek el. A talajvíz a folyóvölgyekben 0,54–3,0 m mélységben, míg a teraszok mentén 3,0–5,0 m mélységben található. Általában homokos rétegek tartalmazzák, amelyek agyagos vagy löszös fedőréteg borít. A talajvíz legtöbbször enyhén savas vegyhatású (Ph=6,65-8,90). Alacsony sótartalmúak (0,26g/l), de egyes helyeken a sótartalom meghaladhatja a 6,55 g/l értéket, ezeken a területeken alakulnak ki a kiterjedt szikes talajok. A lecsapolási munkálatok következményeként a talajvíz szintje jelentősen csökkent, veszélyeztetve a mezőgazdasági termelést.

A mélységi vizek ún. A-zónája, amely kiváló minőségű ivóvizet szolgáltat a legtöbb érmelléki település számára, triász-, jura-, krétakori rétegekre települt pannón homok, vagy kavicsrétegekben található 250–400 m mélységben. A törések mentén a mélyebb 800–2000 méteres mélységekbe beszivárgó víz erősen felmelegszik, és jelentős mennyiségű 40–80 ºC hőmérsékletű termálvíz készleteket hoz létre. Ezeket a vizeket az Érmelléken csak részben hasznosítják üvegházak fűtésére és termálvizű strandok üzemeltetésére. A terület altalajában jelentős kőolaj- és földgázkészletek találhatók. A készletek feltárására és kiaknázására a szükségesnél jóval sűrűbben telepített mélyfúrások miatt fennáll a vízrétegek keveredésének, sőt egyes rétegek eltűnésének veszélye.

Talajtípusok

Az Ér völgyében a vízzel elöntött területeken oxigénhiányos körülmények között tápanyagban szegény, szerkezet nélküli lápi talajok alakultak ki, amelyek alig alkalmasok növénytermesztésre, nedves időben kotúsodnak, gyakran feltör belőlük még mindig a nád, mintegy jelezve, hogy ő volt ezeknek a területeknek ősi soron a gazdája. Szárazság idején viszont porosodnak, kiég belőlük minden.

A lecsapolás után azokon a területeken, ahol a talajvíz sótartalma magas volt, a kiszáradás során felfelé szivárgó vízből a felső talajrétegekben kicsapódnak a sók, ennek eredményeként nagy területeket foglalnak el a szikes talaj különböző típusai.

A terület Nyírség felőli peremén a hajdani folyami törmelékkúpok anyagából a szél által kialakított homoktalajok vannak, egyes helyeken a futóhomok dominál, aminek megkötésére akácerdők telepítésével próbálkoztak, az újabb időkben pedig gyümölcsösöket, elsősorban almáskerteket telepítettek. A homokréteg alatt vastar-

talmú kovárványréteg található, ami vízzáró lévén, a homoktakaró szél által alakított mélyedéseiben meggyűlik a csapadékvíz, helyi mocsarasodást okozva.

A hajdani folyóvölgyet kísérő teraszokon barna agyagtalaj van, ami nagyszerűen alkalmas szőlőültetvények telepítésére. Az Érmelléken a csernozjom típusú talajok aránylag kis területet foglalnak el, ezeken kiváló minőségű gabona terem.

Problémák, megoldási javaslatok

Az Érmellék *természeti adottságai* nincsenek kihasználva. A kedvező körülmények ellenére a mezőgazdasági termelés egysíkú, gabonatermesztésre (búza, kukorica) orientált, ennek már most sincs piaca, de az EU-ba való belépés után mégannyira sem lesz. A változások után piac hiányában tönkrementek a gyümölcsültetvények, haldoklik a szőlőtermesztés. A magas húsárak ellenére az állattenyésztők munkája sincs megfizetve, hanyatlik az állattartási kedv.

Elkeserítően szomorú, elértéktelenített terület ma az Érmellék, pedig ezt a hajdan paradicsomi tájat nagyszerűen lehetett volna hasznosítani. *Idegenforgalmat, ökoturizmust* lehetett volna rá alapozni. A területet járva egyre az motoszkál a fejemben, hogy talán még most sem késő. Talán a terület egy részének jól megtervezett visszamocsarasításával sikerülhetne újra idecsábítani a madarakat, újra elszaporodnának a halak, megint teret nyernének a mocsári növények. Mi kellene ahhoz, hogy ebből legyen valami? Leginkább egy anti-Gönczi Sándor, aki teljes mellszélességgel felvállalná azt a rengeteg utánajárást, kilincselést, meggyőző munkát, amivel egy ilyen tevékenység járna. Ha megvolna az elvi beleegyezés, kezdődhetne a pályázatok megírása, hiszen a tervek elkészítéséhez és kivitelezéséhez sok pénz kell, talán több is, mint amennyi a terület tönkretételéhez kellett.

Nem ez az első konferencia ebben a tárgykörben, amin részt veszek. Össze sem lehetne számolni, hány meg hány, az Érmellék iránt érdeklődő embert kalauzoltam végig ezen a területen, s mondtam el nekik a fentieket, ám mindeddig nem történt semmi. Ma és holnap is itt ez a kétnapos konferencia. De mi lesz holnapután?

El kellene gondolkozni azon, hogy vajon *ellentétben áll-e a modern mezőgazdaság érdeke a rehabilitációval?* Szerintem nem, sőt együtt egy nagyon is működőképes rendszert alkotnának. Mert bizonyára senki sem gondol arra, hogy teljes egészében visszaállítsa a lecsapolás előtti állapotokat. Arra viszont igen, hogy visszahozzuk a vízi világot a legmélyebb fekvésű, legkevésbé hasznosított területekre, s kialakítsuk azokat *a mozaikos elhelyezkedésű vizes élőhelyeket*, amelyeket az Ér, mint egy zöld folyosó gyöngyfüzérszerűen összekötne. Ha ezek a visszamocsarasított területek elég nagyok lennének, visszajönnének a halak, visszatelepülnének a vízimadarak és emlősök, újra nádat és sást ringatna rajtuk a szél. Ezekre a látványosságokra aztán lehetne idegenforgalmat alapozni, ami munkát adna a falvak állás nélkül tengődő lakosságának, s piacot teremtene gyümölcsnek, szőlőnek, bornak, kertészeti termékeknek, talán még a nagykultúra produktumainak is.

A terület termálvíz készletei is jórészt kihasználatlanok manapság, ezen is segíthetne a felfutó idegenforgalom. Olyan lehetőségek ezek, amelyekről nem is álmodik az érmelléki ember, de nem is fog, ha nem lesznek olyan irányítói, akik felnyitják a szemét.